

Domsagohistorik

Nacka tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren
Ylva Blank
Henrik Borg
Elsa Trolle-Önnerfors
Johanna Roos

Nacka tingsrätt

Södertörns domsaga

1680 bildade Danderyds, Värmdö och Sollentuna härad en gemensam domsaga med Sotholms, Svartlösa och Öknebo härad. Nästföljande år (1681) bröts Värmdö härad ut ur jurisdiktionen medan Seminghundra och Vallentuna härad tillkom. Det dröjde emellertid inte längre än åtta år (1689) innan Värmdö återkom till domsagan och Seminghundra och Vallentuna härad gick över till en annan jurisdiktion (Seminghundra och Vallentuna härad, se Sollentuna tingsrätt). Samtidigt bröts Sotholms, Svartlösa och Öknebo ut ur den ursprungliga domsagan och i deras ställe kom Ärlinghundra, Bro, Håbo samt Åker (Danderyds, Värmdö och Åker, se Södra Roslags tingsrätt. Ärlinghundra och Sollentuna, se Sollentuna tingsrätt. Bro och Håbo härad, se Enköpings tingsrätt).¹ 1689 bildade alltså Sotholm, Svartlösa och Öknebo en gemensam jurisdiktion. Denna gick under namnet Södertörns distrikt eller Södertörns domsaga. En av orsakerna till förändringarna inom domsagorna var att Kungl. Maj:t 1689 beslutat att Södertörn i administrativt hänseende skulle överföras till Nyköpings län. Detta kom i sin tur att påverka den judiciella indelningen.² Till en början utgjorde varje härad ett tingslag för sig.³

1916 beslutades att domsagan från och med den 25 augusti samma år endast skulle vara indelad i två tingslag. Sotholm utgjorde även i fortsättningen ett eget tingslag medan Svartlösa och Öknebo slogs samman (Svartlösa och Öknebo härad, se Huddinge tingsrätt). Anledningen till reformen var att man ville få till stånd en snabbare rättsskipning. Innan 1916 hölls bara tre ting per år i respektive tingslag, allt i enlighet med 1734 års lag. De båda tingslagen fick samma år ett gemensamt tingsställe i Stockholm, och de gamla tingsplatserna övergavs.⁴ De nya lokalerna låg i Södra stadshuset och delades med Stockholmsläns västra domsaga. I stadshuset fanns utrymme för både tingsal och kansli.⁵

Från och med 1930 slogs Sotholm samt Svartlösa och Öknebo samman till ett enda tingslag. Stockholm var fortfarande gemensamt tingsställe för Södertörns domsaga.⁶ Domsagan hade dock inte kvar lokalerna i stadshuset, utan kansliet var flyttat till Vasagatan medan tingsstället låg på Vattugatan. På 1930-talet ansåg man att domsagan behövde bättre lokaler som var mer ändamålsenliga. På hösten 1940 hittade man en lämplig tomt på Högbergsgatan (52) där den tidigare byggnaden precis rivits. Sommaren 1941 påbörjades uppförandet av ett nytt tingshus på tomten och i oktober 1942 ägde invigningen rum.⁷

¹ Almquist, 1954, s. 90.

² Almquist, 1954, s. 94.

³ Beträffande Svartlösa och Öknebo tingslag är det värt att notera att tingslagsindelningen och den gamla häradindelningen inte riktigt stämde överens. Till exempel så låg Västertälje och Östertälje under Öknebo härad enligt jordeböckerna, men endast Västertälje tillhörde Öknebo tingslag. Östertälje låg däremot under Svartlösa tingslag (Almquist, 1954, s. 94).

⁴ SFS 1916:174.

⁵ Stapelberg, 1971, s. 43ff.

⁶ SFS 1929:51. Sotholms härad tingshus användes efter tingslagsreformerna till flera olika ändamål: postkontor, handel, förenings- och festlokal. Tingshusbyggnadsskyldige ägde huset fram till 1938 då byggnaden donerades till Sotholms häradshembygdsgille i Nynäshamn. Sedan 1944 hyr Haninge Hembygdsgille fastigheten (Redelius, 1980 s. 8)

⁷ Uppgifterna är lämnade av Joakim Reuszner den 26/2 1993.

Södra Roslags domsaga

Sotholms, Svartlösa och Öknebo härad bildade en gemensam domsaga med Danderyds, Värmdö och Sollentuna härad i slutet av 1600-talet. 1681 bröts Värmdö ut ur domsaga och i dess stället kom Seminghundra och Vallentuna härad. Bytet gick emellertid tillbaka åtta år senare, 1689. Samtidigt så tillkom Ärlinghundra, Åkers, Bro och Håbo härad till domsagan. Däremot bröts Sotholm, Svartlösa och Öknebo loss och bildade en egen jurisdiktion (Sotholms, Svartlösa och Öknebo härad, se Södertörns domsaga).⁸

Nästa judiciella förändring ägde rum 1715 då Bro och Håbo bröt ur domsagan. Samtidigt tillkom Långhundra, Seminghundra och Vallentuna. Fyra år senare, 1719, tillkom dessutom Färentuna härad. Färentuna hade tidigare utgjort en egen jurisdiktion under namnet Svartsjö län. Området tillhörde fram till 1719 änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding. 1771 Färentuna bröts ut ur domsagan för att tillsammans med Långhundra, Seminghundra och Ärlinghundra härad bilda en ny jurisdiktion under namnet Stockholms läns västra domsaga.⁹ 1844 skedde nästa judiciella reform inom de båda aktuella domsagorna. Färentuna återfördes till sin gamla domsaga i utbyte mot Vallentuna härad (Vallentuna, Långhundra, Seminghundra samt Ärlinghundra, se Stockholms läns västra domsaga).¹⁰ De fem kvarvarande tingslagen (Åker, Värmdö, Danderyd, Sollentuna och Färentuna) erhöll omkring 1870 den officiella beteckningen Södra Roslags domsaga. Sollentuna och Färentuna slogs samman till ett gemensamt tingslag från och med 1907¹¹ (Sollentuna och Färentuna härad, se Sollentuna tingsrätt. Danderyds och Åkers skeppslag, se Södra Roslags tingsrätt).

Värmdö skeppslag¹²

Värmdö skeppslag hade sedan 1300-talet sitt tingsställe vid Värmdö kyrka.¹³ Man vet inte riktigt när det första tingshuset uppfördes. I början av 1600-talet beslutades att Orminge härad ensamt skulle stå för uppförandet av ett tingshus i utbyte mot att man slapp bekosta reparationerna av prästgården på Värmdö. Byggnaden fungerade även som sockenstuga. Med tiden förföll huset och lokalerna var dessutom för små. Häradshövdingen och nämndemännen kunde inte övernatta i tingshuset utan fick inhysas hos kyrkoherden under tingsperioderna. Mellan åren 1719 och 1722 flyttades tingen till Lindalen. 1739 dömdes till slut tingshuset på Värmdö ut. Det var i så dåligt skick att det inte gick att reparera. Under de närmast följande åren var tingen ambulerande, och flera olika platser fungerade som tingsställen: Kula krog, Värmdö prästgård, Skägga by, Björknäs och Norrhova.¹⁴ Ett nytt tingshus stod klart på Värmdö (troligen) 1745. Denna byggnad var i bruk fram till 1773 då tingen flyttades till ett tingshus vid Värmdö kyrka. I början av 1800-talet var häradsrätten återigen i behov av nya domstolslokaler. Man föreslog att ett nytt tingshus skulle uppföra i Hamndalen vid Kummelnäs, men föreslaget ogillades av sockenstämman. Tingshuset vid Värmdö kyrka användes fram till 1809, men året därpå (1810) blev Vaxholm ny tingsplats. Det dröjde dock inte många år innan tingen var tillbaka på Värmdö. Häradsinvånarna var inte nöjda med

⁸ Almquist, 1954, s 90.

⁹ K.Br. den 30/4 1770 (Almquist, 1954, s 90).

¹⁰ K.Br. den 5/3 1836 (Almquist, 1954, s. 90). Anledningen till att det tog åtta år innan reformen genomfördes var att man ville vänta till dess att de båda dåvarande häradshövdingarna avgått.

¹¹ Bihang till SFS 1906 nr 50.

¹² Skeppslag är en benämning på de äldre förvaltningsenheterna i Mellansverige, som i andra delar i landet motsvarades av härad. Dess ursprungliga uppgift var att svara för utrustningen av ett ledungsskepp. Ordet ingår fortfarande i namn på tingslag i Upplands kustområde (Inger, Göran: *Svensk rättshistoria*, Malmö 1997, 18).

¹³ Kjellvard, 1970, s. 15.

¹⁴ Quist, 1983, s. 80 och 160ff.

placeringen av tingsplatsen i Vaxholm och krävde 1815 att Värmdö återigen skulle bli rättan tingsstad. Det gamla tingshuset på Värmdö hade reparerats på 1810-talet och dessutom byggts till. 1818 togs det i bruk igen och var sedan tingsställe fram till utgången av 1905.¹⁵

1906 flyttades tingsstället till Haga där ett nytt tingshus uppförts under åren 1905 till 1906. Arbetsbelastning inom Södra Roslags domsaga var stor och detta ledde till att domsagan delades från och med 1916. Sollentuna och Färentuna bildade en egen jurisdiktion under benämningen Sollentuna och Färentuna härads domsaga Båda domsagorna hade kvar Haga som tingsställe.¹⁶ (Sollentuna och Färentuna härads domsaga, se Solna tingsrätt. Åker och Danderyds härader, se Södra Roslags tingsrätt). Efter domsagoregleringen 1916 använde både Södra Roslags domsaga och Sollentuna och Färentuna häradsdomsaga tingshuset i Haga. Södra Roslags domsaga ville dock inte ge den nybildade domsagan så mycket utrymme. Inte ens häradshövdingen fick ett eget tjänsterum i tingshuset! Det fanns planer på att bygga till tingshuset, men detta visade sig bli dyrt. Dessutom ville man avvakta eventuella framtida judiciella reformer som skulle kunna påverka domsagornas storlek.¹⁷

Men reformerna drog dock ut på tiden. Dessutom ogillade Byggnadsstyrelsen en tillbyggnad av huset som man ansåg att detta skulle förstöra den parkmiljö där tingshuset låg. Av samma anledning ville man förhindra uppförandet av ett nytt tingshus på samma plats. Helst såg man att de båda domsagorna skaffade sig nya lokaler på annat håll.¹⁸ Arrendekontraktet för Haga tingshus gick ut 1954 och frågan var huruvida man skulle förnya det. Så skedde emellertid och från och med 1955 delades tingshushållningssamfundet i två distrikt: Södra Roslags distrikt och Solna samt Sollentuna-Färentuna distrikt.

Utvecklingen under andra hälften av 1900-talet

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan hade byggts ut, socialvården och bostadsbyggandet likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna och rationaliserades. Domkretsarna blev betydligt större än vad de hade varit tidigare.¹⁹ 1951 skedde dessutom förändringar inom Södra Roslags domsaga. Solna stad bröt ut ur jurisdiktionen från och med den 1 juli och bildade en egen domsaga. Anledningen till reformen var stadens kraftiga befolkningsökning.²⁰

Södra Roslags domsaga hade 1950 köpt en tomt i hörnet Lidingövägen–Erik Dahlbergsgatan i Stockholm. Under åren 1950-51 uppfördes där ett nytt tingshus (se Södra Roslags tingsrätt).

¹⁵ Alberg, 1984 s. 24ff.

¹⁶ SFS 1915:348.

¹⁷ Kjellvard, 1970, s. 43ff.

¹⁸ Kjellvard, 1970, s. 63ff.

¹⁹ Från och med 1952 omfattade Södra Roslags domsaga Ljusterö, Österåkers, Värmdö, Djurö, Gustavsbergs och Boo landskommuner, Stocksunds, Danderyds och Täby köpingar samt städerna Djursholm, Lidingö och Vaxholm. I Sollentuna och Färentuna domsaga ingick Järfälla, Ekerö och Färingsö landskommuner, Sollentuna köping samt Sundbybergs stad. Solna domsaga omfattade Solna stad (SFS 1950:442).

²⁰ SFS 1950:624.

De två övriga domsagorna stannade kvar i huset i Haga tillsvidare. Trots att det rörde sig om två skilda domsagor så hade de gemensam tingshusbyggnadsskyldige.²¹

I slutet av 1950-talet beslöts att Södertörns domsaga skulle delas upp i två nya jurisdiktioner. Den ena domsagan fick benämningen Svartlösa domsaga. Tingsstället och kansliet placerades i Huddinge. I domsagan ingick Huddinge och Botkyrka kommuner. Den resterande delen av den äldre domsagan fick behålla beteckningen Södertörns domsaga. Precis som tidigare så låg tingsställe och kansli på Högbergsgatan i Stockholm. Tanken var emellertid att Södertörns domsaga med tiden skulle få nya lokaler på annan ort än Stockholm. Den nya domsagoindelningen trädde i kraft 1959 (Svartlösa domsaga, se Huddinge tingsrätt).²²

Ytterligare kommunreformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. 1965 förstatligades rådhusrätterna, och i början av 1970-talet trädde den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. I Stockholms län skedde flera förändringar beträffande underrätterna och den judiciella indelningen under första hälften av 1970-talet och flera nya tingsrätter skapades. 1971 bilades Södertörns tingsrätt. Både tingsställe och kansli placerades, såsom tidigare, i Stockholm.²³ Ytterligare judiciella förändringar trädde i kraft 1974. Södertörns tingsrätt delades då upp på två nya tingsrätter. Haninge, Nynäshamn och Tyresö kommuner samlades i en nybildad domsaga där den nya tingsrätten fick benämningen Handens tingsrätt (se Handens tingsrätt). Nacka kommun bildade å sin sida en egen domkrets med kansli och tingsställe på Högbergsgatan i Stockholm. Tills vidare fick tingsrätten behålla namnet Södertörns tingsrätt.²⁴ 1977 ändrades tingsrättens namn till Nacka tingsrätt, och samtidigt utökades domsagan med Värmdö kommun (Värmdö hade tidigare legat under Södra Roslags tingsrätts domsaga).²⁵ Nacka tingsrätt har idag sitt kansli och enda tingsställe i Stockholm. 1993 uppfördes ett nytt tingshus på Augustendalsvägen i Nacka strand. Nacka tingsrätt är idag inrymd i denna byggnad, och tingsstället flyttades från Stockholm till Nacka från och med den 1 januari 1995. Domkretsen omfattar idag Nacka och Värmdö kommuner.²⁶

Litteratur

Almquist, Jan Eric *Lagsagor och domsagor i Sverige med särskild hänsyn till den judiciella indelningen, Del 1*, Stockholm 1954

Alberg, Nils "Från tingshus till sockenstuga", I: *Värmdö skeppslags fornminnesförenings årsskrift* 1984

Kjellvard, Henry *Två tingshus. En krönika om två häradsrätter och tre skeppslag*, Stockholm 1970,

Redelius, Gunnar: "Ting och tingshus i Sotholms härad", I *Haningebygden* nr 14 1980

Stapelberg, Eric *Domstol i Attundaland*, Stockholm 1971

Quist, Axel *En bok om Värmdö skeppslag*, Stockholm 1949 (faksimil 1983)

²¹ Kjellvard, 1970, s. 68.

²² SFS 1958:170.

²³ Koncept den 25/9 1970 från Justitiedepartementet till Svea hovrätt beträffande ändrad judiciell indelning i Stockholms län (Dnr 400/67, 1078/67, 1636/67 samt 1800/70 (delvis). År 1971 ingick följande kommuner i den nybildade Södertörns tingsrätts domkrets: Haninge, Nacka, Nynäshamn, Salem, Sorunda, Tyresö samt Ösma.

²⁴ SFS 1973:669. Nacka kommun bildades 1971. Den omfattade Nacka stad, Saltsjöbadens köping samt Boo landskommun (Kungl. Maj:ts beslut den 24/4 1970).

²⁵ SFS 1976:904.

²⁶ SFS 1995:496.